

benyújtani.

Az Egyesület a pályázatokat elbírálja és a legjobbakat összesen 5,000-30,000 Ft könyvutalvány-jutalomban részesíti. Összesen 100,000 Ft áll a díjazás rendelkezésére. Az arra érdemesnek ítélt írásokat a Soproni Szemle a 2006. évi 3. illetve 4. számban leközli (és a pályázati nyereségtől független tiszteletdíjat is fizet). A pályázatokat 2005. november 30-ig kell a Soproni Városszépítő Egyesület címére (Sopron Új utca 4.) beküldeni vagy eljuttatni. A pályázatokat az Egyesület elnökségének, a Szemle Alapítvány kuratóriumának és a Soproni Szemle szerkesztőségének egy-egy tagja, valamint egy felkért történelem tanár bírálják el, javaslatuk alapján a díjak odaítéléséről az Egyesület elnöksége dönt és gondoskodik.

Sopron, 2005. május 20.

Dr. Kubinszky Mihály
a SVSZE elnöke

2005. LIX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / 11650 éve indult újra a Soproni Szemle

11650 éve indult újra a Soproni Szemle

2005. LIX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / 11650 éve indult újra a Soproni Szemle / Domonkos Ottó: A Soproni Szemle 50 éve II. Várostörténet, műemlékvédelem, múzeumügy*

Domonkos Ottó: A Soproni Szemle 50 éve II. Várostörténet, műemlékvédelem, múzeumügy⁽¹⁾

2005. LIX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / 11650 éve indult újra a Soproni Szemle / Domonkos Ottó: A Soproni Szemle 50 éve II. Várostörténet, műemlékvédelem, múzeumügy* / A műemlékvédelem eredményeinek közzététele

A műemlékvédelem eredményeinek közzététele

A Soproni Szemle újjáéledésének első évétől kezdve helyet adott azoknak a kérdéseknek és vitáknak, amelyeket az 1953-ban megjelent *Sopron és környéke műemlékei* című hatalmas kötet¹⁽²⁾ régészeti, várostörténeti, műemléki fejezetei nyitva hagytak. Ezek közé tartozott a város neve is. Az újrarendezés utáni első számban Mollay Károly: *Scarbantia, Ödenburg, Sopron* című könyvét²⁽³⁾ ismertette Verbényi László.³⁽⁴⁾ Ugyanitt külön is kifejtette véleményét e kérdésről Major Jenő „Az Ödenburg név keletkezésének háttere” címen.⁴⁽⁵⁾ A vita a következő évfolyamban is folytatódott, míg végül egy közös nyilatkozat a régészeti eredményektől tette függővé a kérdés lezárását. Erre a már Bella Lajos (1896) által ismert és közölt vörös sánc további feltárása a középkori városfalak mentén, majd pedig a Fabricius-ház kertjében folytatott ásás adta meg a feleletet. Nováki Gyula ásása tisztázta, hogy a legbelső városfal maga a Fabricius-ház északi fala, a középső fallal együtt őrizte meg a vörös sáncot, tehát arra ráépült. Az égetett sánc pedig a római kori városfalra épült. A legelső fal a várárok belső

falát képezte.

Sopron város műemlékei már a 19. század végi idegenforgalmi útikalauzokban jelentős helyet kaptak. Csatkai Endre „Pár szó Sopron szépségeiről” című, 1917-ben írott cikke⁵⁽⁶⁾ nem csak a közérdeklődés felkeltését szolgálta, hanem egy életre szóló programot is megfogalmazott a város értékeinek feltárására és megismertetésére. Tette ezt hírlapokban, folyóiratokban, tudományos tanácskozásokon, és természetesen könyvei lapjain is.

Különösen nagy feladat elé került a város vezetése a második világháborús bombázások pusztításai után, a romos épületek állagvédelme és helyreállítása során. A háború pusztításait magán viselő foghíjas belváros és Várkerület egyedi beépítési terveit ¹¹⁷kívánta Riedlmayer Gyula keretek közé foglalni 1955-ben.⁶⁽⁷⁾ A Lenin krt. (Várkerület) homlokzatrendezési és az Előkapu kis bódéinak bontási terve azonnal kritikát váltott ki. A kis üzletek megtartását fontosnak tartotta Csatkai Endre és Stornó Miksa, azok elbontásával egyetértett Csemegi József, Gerő László és Boronkai Pál. A Műemléki Albizottság ellenezte a bontást és nem is került arra sor.⁷⁽⁸⁾

A város anyagi nehézségei kényszerítették ki azt, hogy az 1964. évi III. törvény alapján Sopron Belvárosát műemléki jelentőségű területté, védetté nyilvánítsák, akárcsak a budai várat és a Balaton körüli védett emlékeket. Az OMF létrehozta a Soproni Építészeti és Művészettörténeti nevezett ki a hiteles és folyamatos feltárások végzésére, a már itt dolgozó közművelődési műhely mellett. A Belváros rekonstrukciós tervét a VÁTI⁸⁽⁹⁾ készítette el 1965-ben, Sedlmayr Jánosné Beck Zsuzsanna vezetésével. A kiemelt program kiemelt költségvetési támogatással járt, ami a helyreállítási utáni lakásszámítások kérdését is megkönnyítette. A foghíj-beépítések tervezésénél hasznosítani lehetett a talajvizsgálatokat, ugyanis a római kor után a romos város részleges elmocsarasodása következtében tözeleglencsék képződtek. Ezek feltérképezését Boronkai Pál tette közzé a Soproni Szemle 1963. évi első számában.⁹⁽¹⁰⁾

A Sopron belvárosában végzett lakóházfelújítások számos nehézségbe ütköztek, a sorra napvilágra kerülő középkori emlékek miatt. Az Országos Műemléki Felügyelőség több egyedi épület felújítását saját központi költségvetéséből támogatta, így pl. a város egyik legrégebbi építményének, a mai Fabricius-ház hátsó traktusának a helyreállításával. Ez a feltárás és helyreállítás országos és nemzetközi hírnévre tett szert. Az épület fontos elemei a gótikus pince, a 17. századi loggia, és a második emelet északi és déli gótikus ablaksorai. A gótikus pincében Alföldi Géza közreműködésével 1962-ben római lapidáriumot rendeztek be. A kapitóliumi triász új rekonstrukcióját Szakál Ernő készítette el és helyezte az iménti kőtárba.¹⁰⁽¹¹⁾

A levéltári és műemléki kutatások egymást segítő eredményeire kiváló példa a Szent György utca 3. számú ház feltárása és helyreállítása. Ehhez Mollay Károly a ház általa felfedezett, 1534-es részletes leírását adta át az építésmérnöknek, aki a többször átépített épület szerkezetének és műemléki értékeinek a helyreállítását ennek segítségével oldotta meg.¹¹⁽¹²⁾ Ezek az eredmények serkentették Mollay Károlyt arra, hogy a Magyar Történelmi Társulat 1960. május 6-án Sopronban tartott vándorgyűlésén „Sopron várostörténeti kutatása” címen foglalja össze a további tennivalókat. Számos példát mutatott be arra, hogy a levéltári adatok, ásatások és a falkutatások hogyan segítik Sopron középkorát minél teljesebben feltárni, s ezzel a középkori város mindennapi életét rekonstruálni.¹²⁽¹³⁾ A régészeti feltárások segítségével hitelesített belvárosi telekhatárok és az 1379. évi házösszeírás lehetővé tette számára ¹¹⁸a középkori beépítettség felvázolását, és a telkek kimérési módjának, valamint a polgárság társadalmi rétegződésének megismerését. Mollay Károly levéltári kutatásait kiterjesztette a külvárosokra is, többek között „A kovácsok utcájának topográfiája” című cikksorozatában.¹³⁽¹⁴⁾ Gömri János régész ásatásainak eredményei Mollay Károlyt igazolták.¹⁴⁽¹⁵⁾

A városrekonstrukciós kutatásokat több külső szakember, így Holl Imre, Nagy Emese, Póczy Klára, Török Gyula, valamint az OMF munkatársai: Tóth Sándor régész, Dávid Ferenc művészettörténész és a múzeum régészei: Tomka Péter és Gömöri János végezték. A feltárt adatok részben a Soproni Szemlében, valamint a megyei múzeumi évkönyvben, az *Arrabonában* jelentek meg, de főként a múzeum állandó helytörténeti és régészeti kiállításában láthattuk eredményeiket. A várostorony körül az 1960-as és '70-es években végzett feltárások bizonyították azt, hogy a középkori kaputorony az egykori római város északi kapujának romjaira épült, amely a városból kivezető út fontos pontja volt. Ennek bemutatására új védőépületben nyílt lehetőség, amely a Borostyánkő utat és a 13. századi erődítmény részleteit *in situ* teszi láthatóvá.¹⁵⁽¹⁶⁾ (1. kép)



1. kép A helyreállított Tűztorony avatási ünnepsége 1973. július 5.

¹¹⁹A belváros kutatása mellett rendkívül jelentős feltárás folyt 1971-1978 között a Várhelyen (Burgstall) is. Az illírek földvárának településnyomait és európai hírű halomsíros temetkezéseinek emlékeit Patek Erzsébet, az MTA Régészeti Intézetének munkatársa kutatta. Tisztázta a földvár építésének korát, periódusait, az idősámításunk előtti 6–1. század közötti életét, temetkezési szokásait. Egy halomsír bemutatása is elkészült a helyszínen. Kiderült, hogy a soproni völgyben megtelepedett kelták a 4–1. század közötti időben végveszélyben maguk is használták az erős földsáncokkal védett várat.¹⁶⁽¹⁷⁾ A Jereván lakótelep beépítését megelőző ásatás során a kelták lakótelepét és több száz sírját tárta fel Jerem Erzsébet, szintén az MTA Régészeti Intézetének munkatársa. A Fertő-régió vaskori tájrekonstrukciós vizsgálatairól és terveiről 2002-ben számolt be folyóiratunk hasábjain.¹⁷⁽¹⁸⁾

A város 700 éves jubileumára jelent meg az Országos Műemléki Felügyelőség évkönyvének VIII. kötete, a Magyar Műemlékvédelem 1973–1974. Ebben kiemelt helyet kapott Dercsényi Dezső áttekintő

tanulmánya, amely ismertette az addigi kutatások eredményeit.¹⁸⁽¹⁹⁾ Jelentős programpontja volt az itt folyó kutatásoknak a városfalak feltárása, restaurálása és egy szakaszon sétányként való bemutatása, valamint a vár-árok mentén húzódó falszakasz kiépítése az előkapui Roth-háztól a Várkerület 10. számú házig.¹⁹⁽²⁰⁾ A Városház utcában folyó ásatások segítettek tisztázni a római város topográfiáját. Mindezt – más szakfolyóiratokban megjelent részletesebb tanulmányok mellett – Póczy Klára egy rövidebb írása a Soproni Szemlében is ismertette.²⁰⁽²¹⁾ A kutatások nyomán kirajzolódott a római kori város szerkezete, a várost körülvevő temetők hálózata. Az Új utca–Szent György utca sarkának beépítésekor végzett ásatás alkalmával Scarbantia fórumának jelentős részei is napvilágra kerültek, amelyről az ásató cikksorozata révén a Szemle olvasói az elsők között értesülhettek.²¹⁽²²⁾

A Fő téren álló bencés (korábban ferences) templom mai feltárása előtt is több tanulmány foglalkozott a Szemlében az épület egyes részleteivel és történeti összefüggéseivel.²²⁽²³⁾ Az Új utca 22–24. alatt helyreállított zsinagóga ásatási eredményei **120**szintén folyóiratunk hasábjain váltak elérhetővé a szakmai körök és a tágabb olvasóközönség számára.²³⁽²⁴⁾

2005. LIX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / 11650 éve indult újra a Soproni Szemle / Domonkos Ottó: A Soproni Szemle 50 éve II. Várostörténet, műemlékvédelem, múzeumügy* / A város múzeumi hálózata

A város múzeumi hálózata

Sopron műemléki feltárásának eredményeivel párhuzamosan merült fel a Deák téri múzeum gyűjteményeinek a Belvárosba költöztetési terve. Ennek érdekében a múzeum vezetése és munkatársi gárdája, az OMF helyi szakembereivel egyetértésben, az OMF vezetésével és tervosztályával, tudományos osztályával egyeztetett konzultációk során fogalmazta meg koncepcióját. Ennek lényege az volt, hogy a nem lakás céljára helyreállított történetileg jelentős épületekben a város társadalmi rétegeinek életformáját mutassák be. A belső terek és berendezésük rekonstrukcióját a múzeum tárgyi anyagából, levéltári források elemzésére építve sikerült több helyszínen is a közönség elé tárni. E tervek és a múzeummal kapcsolatos szervezeti kérdések a Soproni Szemlében is nyilvánosságot kaptak.²⁴⁽²⁵⁾



2. kép A Patika Múzeum 10 éves jubileumi ünnepségének résztvevői (Blázy Árpád, Nikolics Károly, Józsa Alajos, Egerváry József, Antall József, Domonkos Ottó)

121A koncepció megvalósításának első állomása a Patikamúzeum létrehozása volt a Fő téren, 1968-ban. A múzeum gyógyszerészeti gyűjteménye adta az alapot az elgondoláshoz, amit kiegészített az Angyal gyógyszertár teljes berendezése és a város gyógyszerészei birtokában lévő történeti emlékanyag. A Fő tér 2. szám alatti Angyal gyógyszertár felújítása napvilágra hozta egy, a 16. században még szabadon álló lábasház pilléreit és gótikus emeleti ablakait. Itt nyílt lehetőség az első vidéki patikamúzeum berendezésére és megnyitására 1968-ban. Az ügy legfőbb mozgatója Nikolics Károly főgyógyszerész volt.²⁵⁽²⁶⁾ (2. kép)

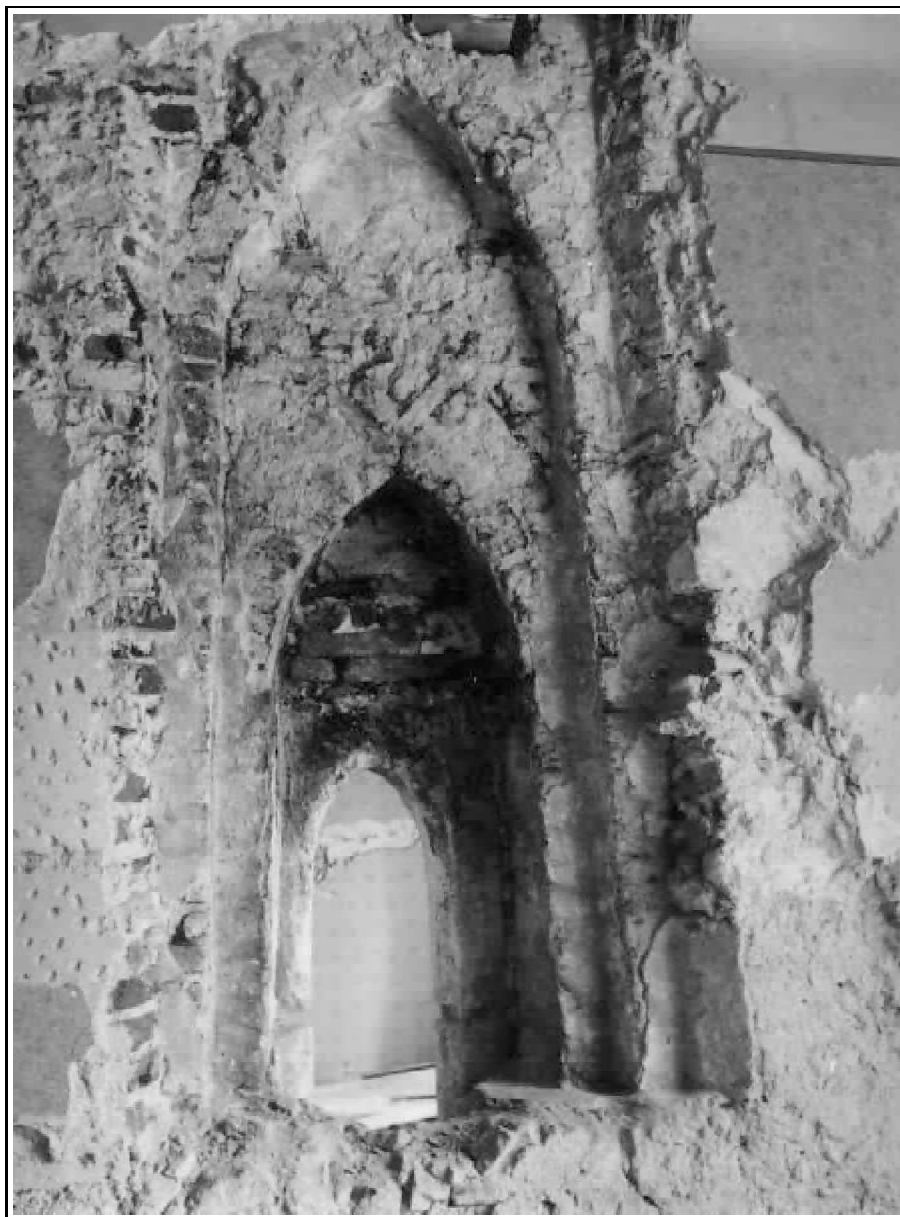
1968 novemberében nyílt meg a Brennbergi Emlékmúzeum, az Óbrennbergi út 14. szám alatt. Az épület kiválasztását Környei Attila történész javasolta levéltári kutatásai és helyszíni gyűjtései alapján, mivel az ország első szénbányájának gépházát lehetett azonosítani a választott épületben. „A brennbergi szénbánya és munkásmozgalom története” című állandó kiállítás hiteles, eredeti dokumentumokra épült, egy munkáslakás berendezésével a bányászok mindennapi életének állított emléket. A Soproni Szemlében megjelent jelentős tanulmány külön kiadvány formájában a kiállítási katalógus szerepét is szolgálta.²⁶⁽²⁷⁾



3. kép A Fabricius-ház utcai pincéje, barokk építési áldozat edénye a római kori terrazzora állítva

[122](#)Az életformát bemutató belvárosi múzeumi hálózat megvalósításának legkiválóbb példája a Fabricius-ház (Fő tér 6.) ún. polgárház rekonstrukciója, amelynek feltárását Dávid Ferenc művészettörténész végezte. A belső falkutatások egy hatalmas, mestergerendás famennyezetes 17. századi lakószobát tártak fel az első emeleten. A második emeleten előkerült falfestmények pedig egy háromszobás lakás díszítéseit hozták napvilágra. A földszinten a volt préház maradványai a prés helyével és az alatta lévő pincével segítettek bemutatni egy Fő téri polgárház 17–18. századi felépítését. A Soproni Levéltárban őrzött hagyatéki leltárak segítségével rekonstruálni lehetett a gazdag polgárság lakáshasználatának és berendezésének átlagát. A kiállítás forgatókönyvét Askercz Éva, a múzeum művészettörténésze készítette. A lakóterek rekonstrukciós berendezését a múzeum gazdag tárgygyűjteménye tette lehetővé. Ezzel egyben országosan is elsőként léphettünk a szakmai nyilvánosság elé az életforma-kutatás eredményeivel, sőt ez a megközelítés nemzetközi szinten is úttörőnek számított. [27\(28\)](#) A kiállítás 1975-ben nyílt meg. A műemléki és múzeumi együttműködés hangsúlyozását jelentette az, hogy a Magyar Urbanisztikai Társaság soproni ülését és a Polgárlakások

című kiállítás megnyitását azonos napra, 1975. október 17-re tűzték ki. Ugyanekkor adták át Sopron városának az Európai Aranyérmét a kiemelkedő műemléki helyreállítási munkáért.²⁸⁽²⁹⁾ (3-4. kép).



4. kép Fabricius-ház I. emelet, I. periódus, gótikus ablak

123A műemléki tervezés és felmérés az északnyugati külvárosra is nagy figyelmet fordított, hiszen ezen a területen élt a kézművesek jelentős csoportja, vegyesen a szőlőtermelő gazdákkal. Az iparosok maguk is bírtak néhány darab szőlőt, amelyek termését a saját fogyasztáson túl a szervezett bormérés sorrendjében időszakonként háznál mérték ki az ún. „Buschenschank”-okban. A múzeum figyelve is kiterjedt a múzeumba vitt műhelyeken túl a helyszínen megtartandó és bemutatandó együttesekre. Így került sor a Bécsi utcában a Sever-pékség kiválasztására, amelynek kutatása során kiderült, hogy az 1666-tól folyamatosan pékségként szolgáló ház végső formáját a 17. században nyerte el. A múzeum megvásárolta a teljes pékség berendezését, valamint a mellette álló két szoba-konyha méretű lakás 1880 körüli polgári bútorzatát, viseleti darabjaival együtt. A kettős pincével rendelkező épület újjáéledt, a restaurált és konzervált berendezés a pékműhelybe és cukrászdába, illetve a lakásba került vissza.



5. kép A zsinagóga külső fala feltárás közben (Új utca 22-24.; 1972)

Hasonló eredményt hozott az Új utca 22–24. szám alatti ház kutatása és helyreállítása, ahol a 14. század elején épített zsinagóga épülete, imaháza és rituális fürdője is előkerült. (5. kép) A falkutatás, a tórafülke kerettöredékeinek másodlagos felhasználásból történt kibontása, a fürdő kútjának ásatása mind hozzájárult a zsinagóga rekonstrukciójához. A levéltári anyagot és a nemzetközi irodalmat vizsgáló Dávid Ferenc tisztázni tudta az Új utca 11. és az Új utca 22. udvarában álló két épület rejtélyét. Az Új [122](#) utca 11. szám alatti magánzsinagógaként működött, majd mindkettő megszűnt – az előbbi még a 15. században, az utóbbi a zsidók 1526-ban történt kiűzése után. A fürdő kútjából gazdag 14–16. századi kerámiaanyag került elő. A zsinagóga építéstörténetét Dávid Ferenc foglalta össze külön kötetben. [29\(30\)](#) A helyreállítást Sedlmayr János tervei alapján valósították meg.

A főúri paloták közül elsőként a Templom utca 2. szám alatti Esterházy palotát állították helyre 1973–1979 között, s benne a Központi Bányászati Múzeum kapott helyet. [30\(31\)](#) Az Esterházy-család Templom utca 4. szám alatt lévő másik palotáját később, 1986–1992 között az Erdészeti és Faipari

Múzeum számára állították helyre.³¹⁽³²⁾ A Fő tér egyik legjelentősebb épülete az ún. Stornó ház (Fő tér 8.), amelybe a helyreállítás után a múzeum helytörténeti gyűjteménye költözött be. A második emeleten a Stornó-család lakása, műgyűjteménye látható, eredeti formájában.³²⁽³³⁾

A múzeum életformát bemutató néprajzi kiállítása Fertőszéplakon, a Nagy Lajos király út 31-39. számú, műemlékileg helyreállított épületekben nyert elhelyezést.³³⁽³⁴⁾

Jóllehet a Soproni Szemlében az életmódkutatások múzeumi programjának ismertetése nem történt meg kellő részletességgel, a múzeum kiállításai mégis együtt hatottak a forráskutatásokkal. Azokra támaszkodva, hiteles miliőben, egykorú tárgyak segítségével tették élővé és gazdagabbá azt a képet, amelyet a város életéről, polgárainak mindennapjairól vázoltak fel a különféle szakmák kutatói. (6. kép)



6. kép Az Újkori Kőtár megnyitása 1980. október 1. (Kovács György, Dávid Ferenc, Domonkos Ottó, Szakál Ernő)

2005. LIX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / 125Tárgyi örökségünk

125Tárgyi örökségünk

2005. LIX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / 125Tárgyi örökségünk / Jerem Erzsébet – Vasáros Zsolt: A soproni Bécsi-dombra tervezett turisztikai látogatóközpont és kilátó